

Bánréti Zoltán

2023. október 16.

Kálmán László (1957 – 2021)

1. A magyarországi nyelvészeti periodikák külön számaikban emlékeznek Kálmán Lászlóra. Az Acta Linguistica mellett így tesz a Nyelvtudományi Közlemények is. Az NyK száma fejhajtás és tiszteletadás Kálmán László munkássága előtt.

2. Számomra, e sorok írójának szívszorító, hogy múlt időben kell írni róla. Hogy a színes, gazdag életről, amit élt, úgy kell írni, mint lezárt, összegezhető dologról. Ezért inkább egyszerűen az emlékeimből idéznék. 1984 őszén találkoztam Kálmánnal először, úgy emlékszem, Kornai András oldalán jött be a Nyelvtudományi Intézet akkori, Szentháromság téri épületének 13-as szobájába. Ott dolgoztunk mi, az akkori Szépe-tanítványok. Néhány héttel később már előadást tartott, úgy emlékszem, autoszegmentális fonológiai témában. Kornai mesélte, hogy ezt a területet korábban nem ismerte, de akkor, néhány hét alatt megtanulta. ELTE diplomái voltak, spanyol nyelv és irodalom szakos meg általános és alkalmazott nyelvész volt, 1981-ben végzett, majd 1983-ban doktorált.

A 80-as években a lakásomat 6 éven át, egy pincebéli szuterén helység adta. A 6 év alatt összesen 2 ember látogatott meg itt, az egyik Kálmán volt. A világ legtermészetesebb módján ugrott be hozzám 1985 tavaszán, hogy kocsival elfuvarozzon a Bécsi Egyetemen akkor tartott Szintaxis Kerekasztalra. Ő vezetett, az anyós ülésen Kornai ült, végigpletykálták az egész utat mindenről és mindenkiről.

Akkortájt még a Magyar Filmtudományi Intézetben dolgozott, nem tudom, mivel foglalkozott ott, de azt igen, hogy már 1980-ban megjelent egy cikke a Filozófiai Szemlében a Chomsky-Piaget vitáról, ami akkor a nyelvészet egyik legfontosabb kérdése körül folyt: mi a viszony a kisgyermekkorai kognitív tanulás és a nyelvelsajátítás között. Eleve a legnagyobb kérdések érdekelték.

1986-1987-ben vendégkutató volt Genfben az Institut Dalle Molle pour les études sémantiques et cognitives-nél, aztán 1987 és 1989 között a Számalk Applied Logic Laboratory-ban dolgozott számítógépes nyelvészeti témákon, de 1989-től már az Intézet munkatársa lett, Szabolcsi Anna és Bakró-Nagy Marianne lobbiztak érte. 1991 és 1993 között az Amszterdami Egyetem számítógépes nyelvészeti tanszékén oktatott, és nyelvelméleti, formális szemantikai kutatásokat

végzett. A 2000-es évek elején dolgozott kutatóként a Mindmaker mesterséges intelligenciával foglalkozó cégnél is, de ezek csak kitérők voltak, az Intézet majd Kutatóközpont meghatározó kutatója volt mindig is.

3. Kálmán László nyelvészeti őstehetség volt. Minden érdekelte, ami az emberi nyelvhez és a beszélő közösséghez fűződött. Kutatásai elsősorban a nyelvtanelmélet (konstrukciós és analógia-alapú nyelvtanok), a formális szemantika (kompozicionalitás, dinamikus szemantika) és a számítógépes nyelvészet (ontológia, funkcionális programozás, az analógia, ill. a lexikalista elméletek számítógépes implementációja) témái köré csoportosultak, de publikált a fonológiáról, morfológiáról, a (lexikális) szintaxisról, az analógia-alapú tanulásról, és a hétköznapi érvelésről is. Több, az egyetemi tankönyvet is írt (részben társszerzőkkel) például az általános nyelvészetről, a dinamikus szemantikáról vagy a konstrukciós nyelvtanról.

Tudományos kutatómunkája mellett szenvedélyesen foglalkozott az iskolai nyelvtanítás megújításával, és a nyelvi ismeretterjesztéssel. A 2000-es évek elején vezető fejlesztője volt a Sulinova programban a Szövegértés – szövegalkotás 5–12. évfolyamos új iskolai tananyagának, amely a magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatásának teljes megreformálását célozta, és amelyet sok száz iskolában sikeresen próbáltak ki.

A nyest.hu-n és a Qubit-on megjelent ismeretterjesztő írásai, a Nádasdy Ádámmal közösen írt „Hárompercesek a nyelvről” című kötet, illetve az általuk közösen vezetett Szószátyár című, népszerű rádióműsor a nagyközönség számára is egyedülálló betekintést adott a nyelvészeti gondolkodásba. A nyelvészet műveléséhez számos tévhit kapcsolódik, Kálmán úttörő volt abban is, ahogy ezeket megcáfolta, helyreigazította.

4. 1990-ben elindult az Elméleti nyelvészet szak az akkori Felsőoktatás Fejlesztési Program keretében. Ez az év sok mindenben fordulópont volt. Abban az évben is volt egy Logic and Language konferencia valahol a Balaton mellett, Kinga volt a főszervező, úgy emlékszem, boldogan csinálta. Kálmán az Elméleti nyelvészetet az első pillanattól kezdve szívügyének tekintette. 31 év alatt az elméleti nyelvészet minden szakterületén tanított: tartott nyelvészeti bevezető kurzusokat, haladó kurzusokat többek között az autoszegmentális fonológia, az analógiás nyelvészet, a konstrukciós nyelvtan, a logika, a formális szemantika, a számítógépes nyelvészet témáiban, és vezetett terepmunkát is (pl. a magyar jelnyelvről vagy bengáliról). Diákjait partnernek, kutatótársnak tekintette, így vonta be őket a közös munkába. Legendások voltak a 208-as szobában tartott kedd délutáni kutatószemináriumai, amelyekre nemcsak aktív hallgatók, hanem végzetek, kollégák és más érdeklődők is eljártak – ezek sok embernek adtak tudományos inspirációt, és gyakran zárultak közös tudományos publikációkkal. A nyelvész-utánpótlás neveléséből nemcsak hat doktori disszertáció és számtalan szakdolgozat

témavezetőjeként, hanem a hallgatók tehetséggondozását célul kitűző Erasmus Kollégium vezető tanáraként és a Magyar Nyelvészeti Diákolimpia felkészítő tanáraként is kivette a részét. Formális vagy informális keretek között nyelvészek egész generációit tanította, döntő inspirációt adva számukra a pályaválasztáshoz, és gyakorlati tanácsokkal is segítve őket. Tudományos ismeretterjesztő és anyanyelvoktató munkája olyan volt, mintha az embert kézen fognák.

Azért is lehetett olyan sok, lelkes híve a diákok között, mert bizonyos szempontból ő és a diákok nagyon hasonlóan látták a világot és a tudományt. Az, ahogy Kálmán lázadt a tekintélyelvűség, a kétségbevonhatatlannak állított elméletek ellen, ez a szemlélet és attitűd nagyon közel állt a diákokhoz, nagyon szerették. Azt is értették, hogy ez nem valamilyen "ellenséges" tartalmú dolog volt, hanem védelem, a tisztánlátás, a gondolati szabadság védelme. Kálmán a nagy alapkérdésekben, abban például, hogy milyen a nyelvtan architektúrája, miképp értelmezendő a nyelvhasználat, vagy mi a jelentés, természetesen autonóm gondolkodó volt. És alternatívákat javasolt, radikálisan másfajtaakat, újakat. A diákok ezeket nem egyszerűen rokonszenvesnek tartották, hanem alkalmazandó módszernek. A Neurolingvisztika óráimon sok olyan vitapartnerem volt a hallgatók közül, akik a Kálmántól tanult attitűddel teljesen új szempontokat alkalmaztak egy-egy nyelvi adat értelmezésében. Mindezt nemcsak azért szerették, mert mintegy "fityiszt" lehetett mutatni valamilyen súlyos tankönyvnek, hanem azért is, mert Kálmántól azt is megtanulták, hogy "gondolkodj szabadon", "törd a fejed te is", "nézd a saját szemeddel a dolgokat, a nyelvészetet is". A sok szakdolgozót, PhD tanítványt nem pusztán egy-egy téma, hanem az úttörő kutatás szabadsága, kalandja is vonzotta.

Amennyire szeretett bírálni, ugyanúgy lelkesedett a hitelesnek tartott eredményekért és elméletekért is, azok lelkes tisztelője, szószólója volt mindenhol.

Sokan mondják, hogy Kálmán nevelte a tehetségeket. De ez csak részben volt igaz. Valójában csodálta, szerette az emberi tehetséget, lenyűgözték a tehetséges emberek, imádott velük dolgozni. Gyakran hallottam tőle, hogy valaki tehetsége az égre kiált, hogy akkor hol lesz az állása annak az XY-nak, aki egyedülállóan jó művet írt, és hogy egyszerre szomorú és örömteli, hogy a tanítványok közül hányan találnak a magyarországi helyett neves külföldi egyetemen ösztöndíjat vagy állást.

Néha belehallgattam az óráiba. Ezeken — szociolingvisztikai értelemben — nem a saját korosztálya nyelvhasználatát követte, és nem is a tudományos divatot, hanem a diákság magyarját beszélte, magától értetődően használta az új generáció prozódiaját, nyelvi fordulatait. Pont úgy mondta, hogy 'Helló', ahogy a diákoktól is hangzott. A szemináriumai valójában egy-egy közösség létrehozását jelentették, aminek a tagjait hasonló dolgok komolyan érdeklik, ezért vannak jelen. Körbe ültek a 208. szobában egy hosszú asztalt és beszélgettek, vitatkoztak. Amikor

arra jártam, Kálmán mindig ennél a közösségi asztalnál üldögélt, akkor is, ha nem volt éppen órája, egy laptopon írt. Talán azért is, mert így lehetett egy légtérben Kingával, talán azért, mert ezt a közösségi helyet érezte sajátjának. Nyilván volt valahol egy íróasztala, ma sem tudom, melyik lehetett, mert a közösségi asztalnál üldögélt.

5. Hogy miért foglalkozott ennyi mindennel? Számára ez a sokféle feladat azért volt természetes, mert mélyen érdekelték az emberek és a nyelv közti kapcsolatok minden szempontból. Az emberi elme és a nyelv szerkezete közti viszonyok ugyanúgy mint a nyelv használata során újratermelődő társadalmi viszonyok, egyenlőtlenségek, hátrányok vagy éppen szabadságok.

Makacs lázadó volt. Nem pusztán elvek vagy értékek védelmében (azért is), de főként emberszeretetből, a félrevezetettek, a manipuláltak, az információhiány miatt hátrányos helyzetűek védelmében, az előítéletek, dogmák miatt szenvedők védelmében. Gyanakvással tekintett bármely "főnökére", valahogy úgy láthatta, hogy a főnöki hatalom és az emberi önazonosság olykor nem esik egybe. Néha az volt az érzésem, hogy ennek háttérében volt egyfajta a fenyegetettség érzés, önnön szabadságának a féltése és ebből is adódott a hatalomból származó tekintélyek iránti ellenszenv.

Viszont mindig mély testvéries barátságossággal vett részt a közösségekben, a kurzus közösségektől kezdve a fonó táborokon át a bulikig.

Énekelni is szépen tudott. Ritka, jeles alkalmakkor egy kicsit spanyolul, néha angolul. 2010-ben, amikor az Elméleti Nyelvészeti Tanszék 20 éves volt, készítettünk egy videót We Are the Linguists címmel, a híres dal nyomán. Egy diák feltette azt a Youtube-ra, majd 141 ezren nézték meg mostanáig a világ négy tájáról. Ő kezdte el a dalt, szép bariton hangján énekelte:

„ There comes a time
When we heed a certain call
When linguists must come together as one...
We are the world
We are the linguists
We are the ones who make a brighter day
By making theories...”

Nehéz erre könnyek nélkül visszagondolni. Pótolhatatlan veszteség ért minket, a „Tanszéket”, a magyar és a nemzetközi nyelvtudományt.

Hivatkozások

Kálmán C. György – Kálmán László – Nádasdy Ádám – Prószéky Gábor (1989), A magyar segédigék rendszere. In: Telegdi Zsigmond – Kiefer Ferenc (szerk.), Általános Nyelvészeti Tanulmányok 17. Tanulmányok a magyar mondattan köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest. 49–103.

Kálmán, László (2018), Neo-Lockean Semantics. In: H. Bartos- M. den Dikken - Z. Bánréti - T. Váradi (eds): *Boundaries Crossed, at the Interfaces of Morphosyntax, Phonology, Pragmatics and Semantics. Studies in Natural Language and Linguistic Theory*, Vol 94, 213 - 226.